

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2012

KATEŘINA LHOTOVÁ

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV TRANSLATOLOGIE

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Kateřina Lhotová

Komentovaný překlad: Russkij Oksford, Russkije učenyje v Prague In: Dom v izgnanii. Očerki o russkoj emigracii v Čechoslovakii 1918-1945, TR+RS servis, Praga 2008

Annotated translation: Russian Oxford, Russian scientists in Prague In: Home in exile. Essays about Russian emigration to Czechoslovakia in 1918-1945, TR+RS servis, Prague

Praha 2012

PhDr. Danuše Oganješjanová, CSc.

Poděkování

Chtěla bych poděkovat vedoucí bakalářské práce PhDr. Danuši Oganesjanové, CSc. za cenné rady a vedení práce. Dále bych chtěla poděkovat Viktorii Krymové za jazykové konzultace.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V ...dne...

podpis

Anotace

Bakalářská práce obsahuje dvě části. První je překlad kapitol z knihy *Dom v izgnanii. Očerki o ruskij emigracii v Českoslovakii 1918-1945* vytvořené Taťanou Anikinovou a kolektivem. Druhá část obsahuje odborný komentář k překladu a je rozdělena do pěti oddílů – analýzy výchozího textu, koncepce překladu, formulace metody překladu, rozboru překladatelských problémů a typologie posunů.

Klíčová slova: překlad, překladatelská analýza, překladatelská koncepce, metoda překladu, překladatelský problém, překladatelský posun

Abstract

The thesis consist of two parts. The first part contains a translation of chapters *Russkij Oksford, Russkije učenyje v Prage* from the book *Dom v izgnanii. Očerki o ruskij emigracii v Českoslovakii 1918-1945* by Tatyana Anikina et al. The second part, a commentary on the translation, includes a translation analysis of the source text, a typology of translation problems, an overall approach to translation, the translation method, specific strategies for dealing with the translation problems and a typology of translation shifts

Key words: translation, translation analysis, approach to translation, translation method, translation problem, translation shift

Obsah

Úvod	7
1. Překlad	8
2. Komentář překladu.....	28
2.1. Překladačská analýza	28
2.1.1 Vnětextové faktory.....	28
2.1.1.1 Text a jeho původ.....	28
2.1.1.2 Autor.	29
2.1.1.3 Adresát	29
2.1.1.4 Funkce	30
2.1.1.5 Médium	31
2.1.1.6 Pragmatické vlivy času a prostředí.....	31
2.1.2 Vnitrotextové faktory.....	32
2.1.2.1 Název.....	32
2.1.2.2 Výstavba textu.....	32
2.1.2.3 Styl	33
2.1.2.4 Syntax	35
2.1.2.5 Lexikum	36
2.1.2.6 Neverbální prostředky	37
2.2 Překladačská koncepce.....	37
2.3 Metoda překladu.....	39
2.4 Strategie řešení překladačských problémů.....	40
2.4.1 Rovina lexikální	40
2.4.2 Rovina syntaktická	41
2.4.3 Rovina stylistická.....	44
2.4.4 Pragmatická rovina	45
2.5 Typologie překladačských posunů	48
2.5.1 Posuny na rovině lexikální.....	49
2.5.2 Posuny na rovině syntaktické.....	50

2.5.3 Posuny na rovině stylistické.....	51
2.5.4 Posuny na rovině pragmatické	52
Závěr	53
Resumé.....	54
Summary	54
Bibliografie	55
Příloha: text originálu	

ÚVOD

Cílem této bakalářské práce je v první řadě předložit funkčně ekvivalentní překlad kapitol *Прага – мировой центр образования эмигрантов. Русский Оксфорд а Российские ученые и их деятельность в Чехословакии* z knihy *Дом в изгнании. Очерки о русской эмиграции в Чехословакии 1918 – 1945* vytvořené Taťanou Anikinovou a kolektivem. Druhým úkolem je vytvoření odborného komentáře k provedenému překladu.

Překlad je první kapitolou této práce, za níž následuje komentář obsahující překladatelskou analýzu, zformulování překladatelské koncepce a následně metody překladu. Dále se komentář zabývá strategií řešení různých překladatelských problémů a typologií vzniklý posunů.

Volba výchozího textu vyplynula částečně z propojení témat české a ruské historie a také z aktuálně se zvyšujícího zájmu o danou problematiku. Vzhledem k vysoké míře informativnosti textu a velkému množství dat, byl při překládání kladen důraz na zachování informací, ale samozřejmě také na cílového čtenáře.

1. PŘEKLAD

Praha – světové centrum vzdělání emigrantů

Ruský Oxford

Dnes už je těžké zjistit, kdo ve dvacátých letech poprvé nazval Prahu Ruským Oxfordem. Přízvisko se však ujalo a dokonce i ti, kdo jej nepovažují za vhodné, pomáhají jeho zdomácnění „obráceně“ tím, že kladou otázku: „Proč se Praha nestala Ruským Oxfordem?“

Co mluví pro to, aby byla Praha dvacátých let minulého století uznána za Ruský Oxford, a co proti?

Je známou skutečností, že za přeměnou Prahy v hlavní město ruského studentstva stál především prezident Československé republiky T. G. Masaryk. Vycházel z pragmatických a idealistických cílů. První z nich souvisí s potřebou zajistit silnou podporu pro mladou Československou republiku. Záruku úspěchu viděl Masaryk v demokratickém Rusku, k jehož obnově a budování pomůže „zárodek“ tvořený ruskými specialisty odchovaným v ČSR. Mimoto, o právo stát se Ruským Oxfordem usilovalo i Německo, ale československý prezident se tomu rozhodl zabránit. Sblížení Německa s Ruskem nebylo v československých zájmech.

S idealistickými cíli souvisely slovanská vzájemnost, altruismus a milosrdenství, a také vytvoření „image“ nové země, která byla již krátce po svém vzniku schopna nejen vlastní existence, ale i pomoci druhým. Masaryk chtěl v ČSR vidět moderní progresivní stát, kde se bude věda vyvíjet na vysoké úrovni. Zasadil se tedy o to, aby nebyla německá univerzita přestěhována do Liberce, ačkoli tento projekt podporovali vlivní lidé jak na německé, tak i na české straně. Ruský „mezičlánek“ mohl v akademických kruzích pomoci tím, že by na sebe soustředil pozornost,

kteřá by se jinak příliš věnovala vnitřním otázkám Na rozdíl od mnohem závažnějšího cíle, se tento záměr osvědčil.

Pomoc ruským studentům měla ČSR zviditelnit a zapůsobit na mezinárodní úrovni, proto bylo třeba zvýšit československou pomoc natolik, aby podstatně převyšovala financování z ostatních států. Ačkoli byli mnozí členové vlády proti tomuto projektu, Masarykovi se podařilo dosáhnout svého, a tak prostředky vynakládané Československem vyrostly do té míry, že přitáhly do země stovky a dokonce tisíce studentů. Praha se tak stala dočasným, nicméně přitažlivým centrem také pro mnohé světově uznávané vědce.

Bývalí ruští studenti, profesori, žáci a posluchači kurzů souhlasili s Masarykem v tom, že je Rusko potřebuje a že je tudíž nutné postavit výuku tak, aby byla zaměřena přímo na ruské potřeby. Dnes se jejich víra může zdát podivnou a naivní, ale je třeba brát v úvahu tehdejší situaci. Především to, že v letech 1919–1920 bolševici zdaleka neovládali celé území Ruska a ještě v roce 1922 se mnohé školy na dálném východě obracely s prosbou o materiální podporu na ruské velvyslanectví v USA (tamější zastoupení, stejně jako v některých dalších zemích, stále ještě fungovalo a pomáhalo ruským poddaným v nouzi). O tom, že bude v dohledné době Rusko opět obnoveno, nepochybovaly dokonce ani mnohé z nejvýznamnějších mezinárodních organizací, a to nejen emigrantských. A kdyby bolševická vláda nepřistoupila k teroristickým metodám boje s vlastním národem, nejspíš by se třímilionová vlna ruských emigrantů, byť ne celá, vrátila domů, aby splnila povinnost, kterou na sebe v mládí vzala, a přinesla by tak Rusku velký užitek.

K ničemu takovému však nedošlo a rozkvět ruských škol v emigraci nemohl mít dlouhého trvání. Přesto můžeme toto krátké, historií opomíjené období nazvat epochou Ruského Oxfordu, protože si díky rozmanitosti a kvalitě vzdělávacích a vědeckých institucí, které byly emigranty založeny v ČSR, toto označení zcela zaslouží. Jmenujme

alespoň některé: Ruská právnická fakulta, Ruský pedagogický ústav J. A. Komenského, Ruský ústav zemědělského družstevnictví (založen v roce 1921), Ruský obchodní ústav (1923), Ruská lidová, později svobodná, universita, Ruská vyšší škola komunikačních techniků a Ruská autotraktorová škola, jejíž činnost trvala celých 8 let.

Postupně se otevíraly vzdělávací instituce pro děti a mládež všech věkových kategorií, takže každý Rus nebo člověk mající do roku 1923 občanství Ruské říše mohl svému dítěti dát vzdělání a většinu nákladů hradila vláda Československa. V Praze byla otevřena Ruská mateřská škola pro děti předškolního věku. V roce 1923 ji navštěvovalo okolo 40 dětí. Založena byla také dvě gymnázia s přípravnými třídami. Výukou negramotných a pologramotných dospělých se zabýval program na likvidaci negramotnosti při Ruské lidové universitě zvaný likbez. Dále bylo možné vybrat si z velkého množství kurzů a získat tak kvalifikaci písařky, zdravotní sestry, řidiče, technika, zemědělského odborníka a další.

Následujícím typem vzdělání byly vysoké školy. Část studentů studovala na českých univerzitách a část navštěvovala ruské, na nichž byla výuka, vedená v ruštině, také na vysoké úrovni. V letech 1922–1923 v Československu žilo okolo sta vědců, které podporovala československá vláda.

obr. 1: Premiér Československa Karel Kramář se zástupci ruské emigrace v Praze v roce 1927.

V první řadě zleva: V. I. Němirovič-Dančenko, dr. K. Kramář, E. N. Čirikov, akademik P. V. Struve;

v druhé řadě zleva: žurnalista S. I. Varšavskij, prof. S. V. Zavadskij, senátor N. P. Savickij, V. F. Bulgakov, prof. K. I. Zajcev

obr. 2: Absolventi Ruské autotraktorové školy. Praha, 1924.

Fotografie z archivu A. Kopřivové.

Pro celé období existence Ruského Oxfordu bylo charakteristické, že úroveň vyučujících vysoce převyšovala požadavky na pedagogické sbory ve školách dané kategorie, takže bylo možné setkat se i na úrovni středních škol s učiteli, vychovateli a knihovníky, kteří by za normálních okolností byli chloubou univerzity hlavního města.

Vyučující vysokých škol se kromě veřejné činnosti a vlastní pedagogické práce zabývali vědeckou prací ve speciálně organizovaných skupinách, seminářích a kabinetech. Jedním z největších se stala Ruská historická společnost, která k roku 1928 čítala 59 členů. A to i přes skutečnost, že československá vláda více podporovala technické vzdělání, jež považovala pro budoucí Rusko za užitečnější.

Absolvováním vysoké školy však vzdělávací proces nekončil. Nejlepší absolventi ruských vysokých škol v zahraničí zůstávali na fakultách, aby se zde podíleli na vědecké práci a ucházeli se o akademický titul. Několik desítek z nich už v Praze získalo titul docenta nebo profesora. Vědecké instituce, které emigranti založili, organizovaly různé odborné akce a jezdily přednášet do celé Evropy. Jejich komunikace a vzájemná informovanost o činnosti byly na nesrovnatelně vyšší úrovni než později v období socialismu.

Celosvětovým přínosem vědě se stala činnost Institutu N. P. Kondakova, organizace, jejímž cílem bylo především zkoumání ruského a byzantského umění. Studiu Ruska se tento institut věnoval v letech 1924–1935.

Zajímavé materiály vznikly také ve spojitosti s činností prof. S. N. Prokopoviče. Tento ekonom v Praze připravil svou práci *Noetická hodnota statistických řad*, která představovala důležitý krok vpřed ve vývoji statistiky jako vědecké disciplíny. V ČSR vyšly i další jeho práce, některé česky díky iniciativě českého Státního úřadu statistického.

Opomenout nelze ani ekonomický seminář akademika P. B. Struveho, který stejně jako jiné akce pořádané emigranty učil

studenty především myslet a samostatně vytvářet závěry. Právě pro Československo, kde se dodnes výuka zakládá na trénování paměti, byl tento přístup nový a progresivní.

Zvláštní místo mezi pražskými vzdělávacími a vědeckými organizacemi zaujímá Ruský ústav zemědělského družstevnictví založený v roce 1921. Díky svým organizátorům získával tento institut prostředky z různých zdrojů, což bylo pro Československo velmi výhodné – dotace státu činily pouhých 16 %. Institut vyučoval jak všeobecně vzdělávací, tak i specializované předměty a vydával také odborné stati. Absolvent, který prošel i doplňující přípravou v institutu, mohl získat titul docenta. Studium v Ruském ústavu zemědělského družstevnictví bylo bezplatné. Během jeho existence prošlo poslucháři okolo 600 studentů a bylo zde vytvořeno 6 svazků odborných statí, jejichž redaktorem se stal profesor A. N. Ancyfěrov.

A. N. Ancyfěrov nebyl pouze teoretikem, ale také praktikem družstevního hnutí v Rusku – zabýval se družstvy jak v zemědělství, tak i v průmyslu. Ve svých pracích polemizuje s pojetím „kapitalistického“ a „socialistického“ družstevnictví, při čemž poukazuje na příklady společného hospodaření počínaje dávnou minulostí. Dochází k závěru, že kapitalismus vůbec nelze chápat jako takové společenské uspořádání, jehož podstatou je vykořisťování pracujících. Protože píše: „...kdyby podstata kapitalistického hospodářství skutečně spočívala ve vykořisťování pracujících, potom by bylo opodstatněné kvalifikovat socialistické hospodářství jako do krajnosti dovedené [...] ultrakapitalistické hospodářství.“

Za připomenutí stojí ještě dva vyučující této školy. Prvním z nich je Viktor Emiljevič Brunst, jenž byl děkanem družstevnického oddělení. Brunst, který spolupracoval jak s Kabinetem Prokopoviče, tak i se Seminářem P. B. Struveho, byl především agronomek. Publikoval mnoho prací o teorii agronomie, například učebnici živočišné výroby vydanou

v roce 1922, jejíž rozsah je více než 300 stran. Po svém návratu ze zemí Latinské Ameriky, které Brunst navštívil v roce 1925 jako člen sboru Společnosti národů, napsal velké množství statí pro mnohé specializované časopisy, které v té době vycházely pro emigranty zabývající se zemědělstvím (*Chutor, Chozjajin, Russkij zemledělec*). Brunstovy znalosti měly praktickou hodnotu: jeho publikace velmi pomohly přistěhovalcům, kteří se chystali trvale usadit v Argentině, Brazílii, Paraguaji a Uruguayi. Brunst stál v čele Svazu ruských agronomů a lesníků v Československu a poskytoval odborné konzultace v oblasti agronomie vládě ČSR.

Děkan obchodního oddělení institutu A. V. Zeňkovskij (nepletme si ho s V. V. Zeňkovským, filosofem, teologem a pedagogem, který také žil v Praze) byl svého času pomocníkem premiéra P. A. Stolypina a napsal knihu *Pravda o Stolypině* (nově vydaná v Rusku v roce 2002). Z pera tohoto autora pochází také první učebnice bankovníctví, jež vyšla v emigraci (Paříž, 1928) pod názvem *Těchnika bankovskogo děla*. Je zajímavé, že se dnes cena této drobné knížky na ruském antikvárním trhu pohybuje okolo 45 tisíc rublů.

Dalším vzdělávacím centrem, jehož činnost byla zahájena v období Ruského Oxfordu, se stal Ruský obchodní ústav. V roce 1923 probíhaly při této škole také praktické kurzy účetnictví. Škola byla plně financována ministerstvem zahraničí ČSR a její činnost trvala do roku 1925.

Významnou roli v posílení vědecké prestiže Ruského Oxfordu sehrál Slovanský ústav založený speciálním zákonem parlamentu ČSR roku 1922. Tento ústav vznikl zásluhou českých i zahraničních vědců proto, aby připravoval vědecké práce, výstavy a konference a vytvářel archiv. Během pouhých 10 let, od roku 1928 do roku 1938, se na práci Slovanského ústavu podílelo 52 vědců ruského původu. Slovanský ústav významně napomohl rozvoji slovanské lexikografie, dialektologie, zkoumání byzantského výtvarného umění a literatury a díky jeho činnosti byly napsány mnohé cenné literárněvědné díla a práce zkoumající

starobylé slovanské kultury. Slovanský ústav byl zavřen nacisty v roce 1943, po skončení války byl znovu otevřen, k dalšímu přerušení činnosti došlo roku 1969, ale v roce 1992 byl Slovanský ústav opět obnoven a stal se součástí Akademie věd ČR.

V Slovanském ústavu působili během let tak vynikající osobnosti vědy jako například Je. A. Ljackij, N. L. Okuněv (v originále chybně jako L. N. *pozn. přek.*), R. O. Jakobson, A. V. Florovskij, D. I. Čiževskij, A. A. Francev a další.

Za klasického představitele emigrace tohoto období může být považován Dmitrij Ivanovič Čiževskij, filosof, slavista, historik a člověk s encyklopedickými znalostmi. Jeho přátelé vzpomínají, že mohl například vést debatu o kterémkoli roce dvanáctého století, jako by sám byl svědkem těchto událostí a jako by se vše událo teprve nedávno. Měl fenomenální paměť, takže své odborné stati psal ihned načisto, včetně poznámek. Čiževskij, menševik, člen ukrajinské vlády (Malé Rady, vládního úřadu existujícího nedlouho po říjnové revoluci), který byl bolševiky odsouzen k zastřelení, a později emigrant potulující se po světě, byl ruskou pravicí popisován jako ukrajinský fanatik a ukrajinskými nacionalisty zase jako bezcharakterní člověk, který spolupracoval s ruskými, českými, polskými, francouzskými a německými časopisy. Dnes již naštěstí tyto nekorektní spory nemají pro vědu žádný význam, ten však nemůžeme upřít jeho pracím. Právě on našel mnohé rukopisy, které byly zapomenuté v archivech a které už dlouho nespátřily denní světlo. K nejcennějším patří latinsky psaný rukopis J. A. Komenského *Obecná porada o nápravě věcí lidských* (*De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*). Čiževskij byl zakladatelem ústavu slavistiky v Halle, badatelem v oblasti české bohoslovecké literatury a významným znalcem období baroka v slovanské literatuře.

V roce 1926 byl založen Pražský lingvistický kroužek, spolek, který měl a stále má obrovský význam pro rozvoj lingvistiky a dalších

vědeckých disciplín ve světě. Zakladatelem Pražského lingvistického kroužku se stal český vědec Bohumil Mathesius spolu s dalšími českými odborníky té doby (B. Havránek, J. Mukařovský, B. Trnka a další) a vědci ruského původu (A. V. Isačenko, N. S. Trubeckoj, R. O. Jakobson, S. I. Karcevskij a další). Na prvním Mezinárodním sjezdu slavistů, který proběhl v Praze v roce 1929, byly předneseny teze Kroužku, jež se staly programem této větve světové strukturalistické lingvistiky.

Osud Alexandra Vasiljeviče Isačenka byl těsně spjat s Československem. Isačenko se narodil v Sankt-Petěrburgu, v rodině s hlubokými akademickými tradicemi. Jeho otec byl známým juristou, strýc akademikem a vynikajícím mikrobiologem. A. V. Isačenko byl nucen už v dětství i s rodinou emigrovat, učil se především v rakouských a německých školách a v dospělosti znal mnoho jazyků. Celý rok 1937 vědec prožil v Praze, kde i dříve často pobýval. V letech 1941–1955 pracoval ve vysokých akademických funkcích v Bratislavě, později na univerzitě v Olomouci. V roce 1965 přijel Isačenko na základě pozvání Akademie věd ČSR do Prahy, kde zůstal až do roku 1968. Během událostí srpna 1968 byl v Rakousku, odkud se na znamení protestu odmítl vrátit do Československa. Kvůli tomu s ním přestaly spolupracovat všechny socialistické země. Jeho díla, včetně zdánlivě politicky neškodné knihy *Grammaticeskij stroj ruskogo jazyka*, byla zcela zakázána a nesměla být citována dokonce ani v polemice. Vědec žije v Rakousku a později v USA. Jeho práce, kterou napsal na objednávku německých vědců a která srovnává gramatickou stavbu německého a ruského jazyka (1960), je dodnes příruční knihou každého zahraničního rusisty. Zajímavé jsou také jeho historicko-filosofické práce, jež se naštěstí po pádu železné opony opět vrátily do zlatého fondu již nerozdělené celosvětové vědy.

Měli bychom se krátce zastavit u vědecké činnosti ještě jednoho z členů Pražského lingvistického kroužku S. I. Karcevského (1884–1955). Sergej Iosifovič (v některých pramenech uváděn jako Osipovič)

Karcevskij získal vzdělání v Ženevě a pracoval ve Štrasburku. Od roku 1923 žil v Praze, kde začal vydávat časopis *Russkaja škola za rubežom* a kde připravoval jednu ze svých nejznámějších knih *Jazyk, vojna i revoljucija*, která vyšla v roce 1923 v Berlíně.

Karcevskij se také podílel na vytvoření učebnic, přičemž v předmluvě k učebnici pro vyšší ročníky střední školy píše: „Autor nesdílí různé přístupy formálně-gramatické školy, která nyní v Rusku vládne (její extrémny se projeví v učebnici A. M. Peškovského *Naš jazyk*).“ Pražští žáci se stěží zajímali o formálně-gramatickou školu, proto je možné směle tvrdit, že byla předmluva napsána spíše pro kolegy lingvisty než pro žáky střední emigrantské školy. Kdyby o Karcevském nebylo známo, že začínal svou kariéru na základní škole v sibiřské Tobolské gubernii, mohlo by se zdát, že se vědec odtržený od života snaží natlouci výrostkům do hlavy příliš složitou vědu. Karcevskij však pouze využil příležitosti, při níž se mohl ještě jednou obrátit ke kolegům na své úrovni, neboť věděl, že se jim tato učebnice dostane do rukou. Karcevskij zanedlouho Prahu opustil. Jeho práce o systému ruských sloves však ještě stihla v Praze vyjít, ale ve francouzštině (1927). S. I. Karcevskij je nyní v Rusku znám díky nedávno znovu vydané knize *Jazyki slavjanskoj kul'tury* a klasickým pracím věnovaným asymetrickému dualizmu jazykového znaku. Vycházejí také jeho historické práce, například studie o tom, co by se dělo, kdyby ve středověkém Rusku Novgorod porazil Moskvu.

Některé práce věnované Ruskému Oxfordu, konkrétně práce Ivana Savického, uvádějí, že Ruský Oxford ukončil svou existenci v roce 1928. Ukazuje se totiž, že za období rozkvětu ruské vědy v zahraničí je možné považovat delší časový úsek, protože vědci pracující v Praze, především ti, kteří do českého hlavního města přijeli v mládí, často pokračovali ve své činnosti v jiných evropských centrech a v USA; jejich jména, stejně jako jména členů Pražského lingvistického kroužku, budou však vždy spojována právě s plodným pražským obdobím.

Ruský Oxford byl, v úzkém slova smyslu, odsouzen k brzkému zániku už ve chvíli, kdy byly uzavřeny hranice a emigrovat ze SSSR bylo až na vzácné výjimky nemožné. Bez nových žáků nemohou školy ani vědecké instituce univerzitního typu existovat. V roce 1928 se podstatně snížil počet ruských profesorů působících v ČSR a periodika v rychlém sledu ukončovala svou činnost.

Jednou z prvních ruských kapacit, které opustily ČSR, byl akademik Struve, jenž vynaložil obrovské úsilí na rozvíjení činnosti vzdělávacích a vědeckých institucí. Postupně se pesimistická nálada rozšiřovala i mezi studenty, protože mnozí z nich už pochopili: v této zemi nemohou vybudovat svou budoucnost. Důležité však bylo, jak výstižně poznamenává Ivan Savickij ve své práci *Specifika Pragi kak duchovnogo centra emigraciji*, že studenti a absolventi nepovažovali své odloučení od ČSR za tragédii, naopak, mnozí z nich si uchovali po zbytek života vřelý vztah k zemi, která jim podala pomocnou ruku. Životní postoj těchto lidí napomohl vytvoření kladného přístupu k Československu v zemích, do nichž se z ČSR přistěhovali.

Novým Oxfordem se Praha pro Rusy nakonec nestala také proto, že tu byly zcela jiné podmínky existence, příliš vzdálené klidné atmosféře bašty anglického tradičního vzdělání. Česká metropole byla pouze dočasným přístavem, který dal poměrně mladým, avšak unaveným ruským intelektuálům možnost nabrat nový dech. Nicméně, v době rozkvětu Ruského Oxfordu zde získalo vysokoškolské vzdělání okolo 3,5 tisíce lidí.

Světlana Michlová

Marija Michlová

Ruští vědci a jejich činnost v Československu

Ruský vědecký institut v Bělehradě v roce 1931 vypočítal, že v té době v emigraci působilo okolo 500 profesionálů ruské vědy: 5 akademiků, více než 140 profesorů a přibližně 300 dalších badatelů. Tento výčet vycházel z bibliografií a zahrnoval tedy pouze ty vědce, kterým byly jejich práce opublikovány. Jiný výzkum, provedený historikem ruské emigrace Pjotrem Jevgrafovičem Kovalevským, uvádí, že se v emigraci ocitlo na tisíc vědců. Podle jeho názoru zdaleka ne všichni mohli plnohodnotně pokračovat ve vědecké práci a publikovat své články a knihy. Ve skutečnosti největší tragédie vědců v emigraci spočívala právě v těchto velikých problémech s plnohodnotným uplatněním jejich práce. Proto mnozí jejich kolegové zůstali v Rusku.

Oblast vědecké činnosti nezahrnuje pouze kvalifikované badatele, ale také různé vědecké organizace od laboratoří, expedic, knihoven, vědeckých sbírek a jiných sbírkových institucí až po profesní sdružení, vědecké společnosti, vědecké rady, akademie a v neposlední řadě také žáky a následovníky, tedy to, co vytváří vědecký život. Tito emigranti svým odjezdem ztráceli velmi důležitou část své činnosti – vědeckou základnu a vědecké prostředí – a často byli nuceni začínat svou profesní dráhu téměř znovu od začátku, přičemž se spoléhali především sami na sebe a na své odborné kvality. A často bylo třeba znovu potvrzovat dokonce i reputaci, kterou si již vědci vydobyli. Zároveň však neměli žádné záruky, že budou moci za těchto nových podmínek pokračovat ve svých započatých výzkumech a že se jim podaří alespoň zčásti obnovit vědecké prostředí, které ztratili.

Kromě toho jsou mnohé vědní obory úzce svázány s tématy určenými danou zemí. Jedná se například o geologii, geografii, historii, filologii, právní vědu a některé další. V emigraci tudíž nebyla poptávka po zástupcích těchto oblastí vědy velká. Jiné vědecké disciplíny, v první řadě

přírodovědné a technické obory, ale také některé společenské vědy jako sociologie, psychologie a lingvistika, jsou univerzální, a tak odborníci v těchto oblastech snáz zapadli do nových poměrů. Také proto je historie vědců v emigraci, jak v obecné rovině, tak i konkrétně v Československu, spojena s adaptací, která velmi závisela na vědecké specializaci.

Konečně, součástí vědy je také organizační činnost. Mnozí skvělí organizátoři z řad vědců neměli v emigraci možnost projevit svůj talent kvůli zdejšími specifickým podmínkám, především silné konkurenci zahraničních kolegů a jazykovým i psychologickým bariérám. Ale i zde se našly výjimky spojené s nejlepšími vědci, kteří se do západní vědy nejen dokázali zapojit, ale také v ní dosáhli velkých úspěchů a získali tak zahraniční kolegy i žáky.

Častější však bylo, že vznikaly vědecké kolektivy ruských krajanů; byl to přirozený krok. Působení ruských vědců v emigraci většinou začínalo založením svých vlastních vědeckých organizací, ruských akademických skupin, které jim pomáhaly ochraňovat jejich zájmy, udržet si a vzdělávat vědecké pracovníky a vytvářet vztahy ve vědeckých i vládních kruzích. Někdy jim pomáhali také zahraniční kolegové, nejdříve v Srbsku, Bulharsku a Československu a poté ve Francii a USA.

Velice důležitá byla také profesní sdružení, jako byla například Ruská historická společnost v Praze, založená 7. dubna 1925 a pokračující tak v činnosti Císařské ruské historické společnosti. Iniciátorem tohoto kroku byl vynikající ruský historik Je. F. Šmurlo. K prvním členům obnovené společnosti patřili filosof, ekonom a veřejný činitel P. B. Struve, bývalý rektor Kijevské univerzity Je. V. Spektorskij, vůdce kadetského hnutí A. A. Kizevetter (předseda společnosti v letech 1932–1933), geopolitik a zakladatel teorie eurasijství P. N. Savickij, profesor Charkovské univerzity A. N. Fatějev (předseda společnosti v letech 1933–1937), vynikající teolog G. V. Florovskij a historik A. V. Florovskij

(poslední předseda – 1937–1940) a mnozí další. Společnost vydávala svůj sborník *Zapiski*, jenž se během let 1927- 1940 dočkal pěti svazků.

Prezident Československa T. G. Masaryk pomohl společnosti s financováním vydavatelské činnosti a také s vyřešením organizačních záležitostí. Společnost pořádala pravidelná veřejná čtení, vědecké přednášky a tematické výstavy a spolupracovala s československými vzdělávacími institucemi, ve kterých se učili mladí ruští emigranti. Její činnost ukončila až německá okupace. Svou roli ve sjednocení sil však společnost sehrála: mezi účastníky Kongresu historiků najdeme také jména mnohých pražských emigrantů. V roce 1923 se V. Kongresu historiků v Bruselu zúčastnili P. Vinogradov, M. Rostovcev, P. Struve, Je. Šmurlo, VI. Kongresu historiků v roce 1929 v Oslu M. Rostovcev, A. Jelačič, P. Savickij a v roce 1933 byli na VII. kongresu ve Varšavě P. Savickij, P. Struve, A. Florovskij, Ju. Bruckus.

V emigraci se ocitli téměř všichni význační ruští filosofové. Mnozí z nich byli donuceni opustit Rusko na známém „filosofském parníku“ Preussen, odpluli z Petrohradu 16. listopadu 1922 a za sedm dní se dostali do Berlína. Někteří z filosofů se vydali do Prahy (nejznámějším z nich byl Nikolaj Losskij), mnozí si vybrali Berlín nebo Paříž. Právě v Praze vznikla v roce 1922 Nábožensko-filosofická společnost V. Solovjeva, jejímž organizátorem a prvním předsedou byl Pavel Ivanovič Novgorodcev, a v roce 1926 Filosofická společnost (předsedou byl I. I. Lapšin), která vydávala své poznámky a pořádala přednášky v Ruské lidové universitě.

Své vědecké společnosti měli v Praze také ruští pedagogové, lékaři a inženýři. Existovaly různé formy jejich sdružení. Největší význam a reálnou sílu měly samozřejmě vzdělávací instituce, na jejichž půdě bylo také možné provádět výzkumy. Je třeba zdůraznit, že česká vláda, která organizovala Ruskou akci pomoci, vytvářela po určitou dobu velmi příznivé podmínky pro činnost ruských vědců z nejrůznějších oblastí vědy, a právě proto se stala Ruská akademická skupina v Praze ve 20. letech

vedoucím orgánem ruské vědy v emigraci. Velkou v roli v tom sehrály i organizace emigrantů, zejména Ruská akademická skupina a Zemgor (Zemský a městský komitét pomoci ruským emigrantům v zahraničí).

Na příkladu mnohých vědeckých biografí z tohoto období můžeme docenit, jak se ruská věda prostřednictvím svých představitelů stala potřebnou a užitečnou pro zemi, která je tak srdečně přijala.

Podrobněji se budeme věnovat několika typům existenčního zajištění vědců v emigraci, a to v souvislosti s tematikou jejich práce, možnostmi získání státní podpory a specifiky jejich projevů v Československu a ostatních centrech emigrace.

Vědci zabývající se specificky ruskými tématy. Jak jsme již výše zmínili, takoví vědci získávali v emigraci podporu jen obtížně. Československo se však stalo výjimkou z tohoto pravidla: podstata Ruské akce totiž spočívala především v přípravě specialistů pro budoucí Rusko. Právě proto ruští organizátoři dostali svobodu při vytváření programů škol zakládaných v Československu, které tak dali práci řadě specialistů s „ruským zaměřením“. Mezi nejdůležitějšími instituty podobného profilu připomeňme Ruskou lidovou universitu (1923–1945), která měla tři stupně výuky, takže poskytovala vzdělání od základního přes střední až po vysokoškolské. Rektorem univerzity byl M. M. Novikov, který byl mimochodem také posledním voleným rektorem Moskevské univerzity. Nejvyšší stupeň měl několik oddělení – Společenskovední oddělení (vedoucím profesor N. S. Timašev), Historicko-filosofické oddělení (vedoucím profesor A. A. Kizevetter), Oddělení pro studium Československa (vedoucím profesor J. Polívka), Oddělení přírodních a aplikovaných věd (vedoucím profesor N. N. Mogiljanskij), Oddělení kurzů ruského jazyka a cizích jazyků (vedoucím profesor Je. A. Ljackij). Mezi vyučujícími byli také významní ruští vědci: historici A. V. Florovskij, D. N. Vergun, I. I. Lappo, B. A. Jevreinov, P. A. Ostrouchov, S. G. Puškarev, ekonomové P. B. Struve, P. N. Savickij,

filosofové S. N. Bulgakov, N. O. Losskij, I. I. Lapšin, literární vědci Je. A. Ljackij, A. L. Bem, lingvista S. I. Karcevskij, historik umění N. L. Okuněv a mnozí další. Za zmínku stojí, že Oddělení pro studium Československa mohlo pomoci hostitelskému státu jak svými vědeckými pracemi, tak i specialisty.

Ruskou právnickou fakultu při Univerzitě Karlově (1922 –1929, dále jako vědecká instituce do roku 1933) vedl proslulý ruský jurista profesor Pavel Ivanovič Novgorodcev. Základ výuky tvořilo studium ruského práva. Zároveň byla velká pozornost věnována legislativě západoevropských států jak v oblasti veřejného, tak i v oblasti soukromého práva a především právu Československé republiky. Byla tu tedy možnost výchovy specialistů pro Československo, kterých nicméně nebylo později příliš třeba.

Mezi profesory Ruské právnické fakulty byl S. N. Bulgakov zabývající se církevním právem, M. M. Katkov a D. D. Grimm přednášející římské právo, specialisté v oblasti státního práva Je. V. Spektorskij a N. N. Aleksejev, dále S. V. Zavadskij vyučující občanské právo a odborník na obecnou teorii práva A. N. Fatějev. V kurzu trestního práva přednášeli profesori A. V. Maklecov a N. S. Timašev.

Souběžně s vyučováním základních předmětů zahrnuli do programu i takové disciplíny jako logika, ruská historie, psychologie a další, což odpovídalo učebním plánům některých ruských univerzit. Zvláštní pozornost byla věnována ekonomickým vědám. Obecnou teorii politické ekonomie přednášeli souběžně akademik P. B. Struve, profesor V. A. Kosinskij a V. F. Totomianc. Na fakultě byl vyučován také zvláštní kurz historie ekonomických studií a celá řada jiných předmětů.

Profesor Georgij Valdimirovič Vernadskij vedl od podzimu roku 1923 seminář historie nejvyšších státních úřadů a stavů v Rusku v 18. a 19. století. Vyučujícím kurzu statistiky byl profesor P. I. Georgijevskij. Pracoval zde také vynikající teolog Georgij Florovskij a jeho bratr historik

Anton Florovskij. Na fakultě probíhala i výzkumná činnost a bylo zde publikováno velké množství prací. Celkem tu pracovalo 28 profesorů a 12 docentů a diplom o ukončení Ruské právnické fakulty v letech 1922–1928 získalo 384 absolventů.

Ruská právnická fakulta se tímto způsobem snažila připravit specialisty s rozsáhlými znalostmi a pro splnění tohoto úkolu měla vynikající lektory a vyučující, kteří za tím účelem prováděli vlastní výzkumy. Hlavním problémem zůstávalo uznání diplomu z fakulty a právě řešení této otázky vyžadovalo ohromné úsilí. Nakonec byly diplomy nostrifikovány Univerzitou Karlovou. Ani to však nepomáhalo absolventům najít práci. Filosof N. O. Losskij o tom napsal: „Mladí lidé, kteří prošli kurzem naší právnické fakulty, ve většině případů nemohli najít práci podle své specializace ani v Československu, ani v Evropě všeobecně. Studenti jednoho z posledních ročníků, kteří věděli o osudech svých starších kolegů, organizovali po získání diplomu několikátýdenní kurzy malířských prací, po jejichž absolvování se mladí právníci rozjeli do různých zemí, především do Francie, kde se stali malíři a natěrači.“

Ruský pedagogický ústav Jana Ámose Komenského (1923–1927?), který vedl profesor S. A. Ostrogorskij, Ruský ústav zemědělského družstevnictví (ředitelem byl matematik a předseda českého oddělení Kozáckého svazu S. V. Marakujev), Vyšší škola komunikačních techniků (1922-1933), Ruský obchodní ústav (ředitelem U. O. Žiljajev) (1923-?) měli také ve svých řadách výborné vyučující, kteří často působili zároveň v několika institutech včetně Ruské lidové university a Ruské právnické fakulty. I tyto instituty spoléhaly na návrat do Ruska, a tak připravovaly specialisty, kteří se samozřejmě po získání diplomu rovněž setkávali s nemalými problémy.

Pokud srovnáme tyto vzdělávací instituce s jinými ruskými vysokými školami v emigraci, například s ruskými odděleními při Pařížské univerzitě (1921), s Franko-ruským institutem (1925), Teologickým

institutem (1925) a Polytechnickým institutem (1920) v Paříži, najdeme mnoho společného. Celkově však Ruská akce zašla dále než její zahraniční obdoby, neboť poskytla možnost studia nebo ukončení vzdělání mnoha tisícům mladých lidí.

Samozřejmě ani v Československu neměla zdaleka všechna specificky ruská témata podporu státu. Řada vědeckých prací zajímavých především pro Rusko byla uskutečňována „z poručení duše“.

Zcela zvláštní roli zde sehrál vznik a rozvoj „eurasijství“ jako mimořádné historické a filosofické koncepce zahrnující prvky zeměpisu a klimatologie. Její hlavní zakladatelé N. S. Trubeckoj, G. V. Vernadskij, P. N. Savickij a G. V. Florovskij se zabývali prací v této oblasti vedle své ostatní činnosti.

Všimněme si také činnosti historiků, filosofů a teologů v emigraci – jejich práce se vrátily do Ruska až po mnoha letech a byly zde žádané.

Vědci, zabývající se „ruskými tématy“, která byla zajímavá i pro zahraniční badatele, jsou ve skutečnosti také silně závislí na podpoře své práce. Taková podpora je jim však poskytována díky předpokladu, že daný institut bude provádět výzkumy, které budou zajímat širší publikum.

Československá vláda hmotně podporovala několik ruských institucí tohoto typu.

Za prvé se jednalo o Seminář Kondakova (zvaný také Seminarium Kondakovianum), který, díky státní podpoře, vznikl z iniciativy studentů N. P. Kondakova v roce 1925. Vláda platila jeho předním pracovníkům a mladým uchazečům několik stipendií a také Semináři poskytla prostory. Úkoly institutu zabývajícího se původními výzkumy v oblasti archeologie a dějin umění na vysoké úrovni byly pro stát, který si vytvářel novou národní identitu, přitažlivé. Později činnost Semináře přerostla jeho název, a tak byl přejmenován na Archeologický institut N. P. Kondakova (1931),

který se v roce 1952 připojil k Ústavu historie umění Československé Akademie věd.

Druhou takto významnou institucí byl Ekonomickému kabinetu S. N. Prokopoviče, který tvořil vysoce kvalifikovaných ruských ekonomů zabývajících se zkoumáním Sovětského Ruska. Kabinet založili v roce 1921 v Berlíně, ale v roce 1922 vláda ČSR ho pozvala do Československa. Podpora probíhala stejně jako v předcházejícím případě. Pro Československo byla taková instituce přínosem byť i jen díky informacím a své metodice. Spolupracovníci Kabinetu se zabývali také československou tematikou.

Za třetí připomeňme Institut pro studium Ruska (1924-1931). Témata zkoumaná tímto ústavem se částečně překrývala s předchozí institucí, Institut se však zabýval především výzkumem ruské vesnice a agrárních reforem, jelikož v něm pracovali dřívější významní esei, neboli socialističtí revolucionáři, K. R. Kočarovskij a S. S. Maslov. Druhý zmiňovaný byl známý jako výrazný publicista a znalec problematiky vesnice, o níž napsal několik knih. Maslov byl také zakladatelem strany Rolnické Rusko, která politicky působila i v Praze a snažila se ovlivnit dění v Sovětském Rusku.

Při srovnání těchto institutů s podobnými organizacemi v jiných zemích je možné říci, že analogickým způsobem využili práci ruských spolků ve Francii, kde jejich členové přednášeli v Institutu slovanských studií; ve Spojených státech amerických zase sociolog P. A. Sorokin vytvořil vědecký kolektiv zkoumající rytmy v ruské historii.

Vědci, kteří se zabývali univerzálními tématy. Takoví vědci, pokud byla jejich profesionální úroveň vysoká, se nejjednodušeji přizpůsobovali životu v emigraci. Na příkladu USA se ukazuje, jakého uznání dosáhli sociolog P. A. Sorokin, odborník na antiku M. I. Rostovcev, vynálezci I. I. Sikorskij a V. K. Zvorykin a chemik

V. N. Ipaťjev. Obdobný výčet by bylo možné sepsat i pro ruskou emigraci ve Francii.

V Československu platily tytéž zákonitosti: Rusové s přírodovědným nebo technickým zaměřením, stejně jako někteří další specialisté, se velmi snadno zapojovali do nového prostředí. A tak se metalurg Glazunov stal profesorem na Vysoké báňské škole v Příbrami a byl zvolen jejím rektorem, známý vynálezce a inženýr Lomšakov vyučoval na Českém vysokém učení technickém a pracoval jako konzultant závodů Škoda. V téže škole působil i slavný ruský lodní inženýr holandského původu A. P. Fan der Flit a chemický technolog V. I. Isajev. Astronom V. Stratonov se stal profesorem na Univerzitě Karlově, stejně jako zoolog M. M. Novikov, slavisté V. A. Francev, E. A. Ljackij a N. L. Okuněv a historik A. A. Kizevetter.

Na závěr tohoto přehledu uvedme slova o emigraci od Pitirima Sorokina, která se vztahují k činnosti vědců: „Historická tvůrčí role ruské emigrace nespočívala v politické činnosti toho či jiného proudu a dokonce ani v nekonečné kritice sovětského režimu a ještě méně v podpoře či podněcování válečného tažení či „křížové výpravy“ proti sovětské moci, ale v seznámení lidstva s nesmrtelnými hodnotami naší Kultury, základy života ruské společnosti a jejích zřízení, a také s novými úspěchy emigrantů pokračujících v cestě ruské kultury a společnosti [...] Na základě „úvah chladné rozumnosti a hořkých srdce poznámek“¹ po uplynutí je více než třiceti let života mimo Rusko namísto přiznat neplodnost téměř všech čistě politických snah ruské emigrace změnit běh dějin a vytvořit nějaké hodnoty politického bytí, které by zmírnily utrpení ruského národa a ukázaly cesty národního světa. Zcela jiné výsledky přinesla činnost, kterou emigrace vynaložila na seznámení světa s nesmrtelnými hodnotami kultury Ruska: s jejími náboženskými,

¹ Parafraze na citát z díla A. S. Puškina Evžen Oněgin, překlad J. Hory z roku 1937.

vědeckými, filosofickými, morálními a právními úspěchy, s jejím uměním a literaturou, s jejím způsobem společenského života a její cestou historií. V důsledku této práce ruských emigrantů byl svět obohacen o dosud nepoznané nezměrné cennosti a národy Ruska se projeví jako tvůrci, kteří jsou si rovni s nejvýznamnějšími tvůrčími národy v historii lidstva. Rusové tak vystoupili z třídy netvůrčích národů a zařadili se mezi skutečné tvůrce, kteří se nemusí nijak omlouvat za svou historickou existenci.“

Sergej Petuchov

2. KOMENTÁŘ

Následující část bakalářské práce se bude zabývat překladatelskou analýzou výchozího textu, koncepcí překladu a následně zvolenou metodou překladu, rozbořením překladatelských problémů a typologií posunů textu překladu oproti textu originálu. Všechny uváděné příklady jsou v závorce doplněny označením O pro výchozí text, nebo P pro text překladu a číslem stránky, na níž se daný úryvek nachází.

2.1 Překladatelská analýza

Překladatelská analýza je podle charakteru popisovaných jevů rozdělena na dvě základní části – vnětextové faktory a vnitrotextové faktory.

2.1.1 Vnětextové faktory

2.1.1.1 Text a jeho původ

Pro překlad byly vybrány dvě kapitoly *Прага – мировой центр образования эмигрантов. Русский Оксфорд* a *Российские ученые и их деятельность в Чехословакии* z knihy *Дом в изгнании. Очерки о русской эмиграции в Чехословакии 1918 – 1945*. zabývající se osudy první vlny ruských emigrantů do nově vzniklé Československé republiky. Tato kniha byla vydána v Praze roku 2008 organizací Русская традиция ve spolupráci s nakladatelstvím RT+RS servis. Vybrané kapitoly jsou úvodními texty oddílů zabývajících se tématy školství a vědy, jedná se tedy o obecnější a přehledové studie popisující osudy ruské inteligence v daném odvětví.

2.1.1.2 Autor

Kniha byla vytvořena kolektivem autorů, proto mají i vybrané kapitoly různé autory. První kapitola nazvaná *Прага – мировой центр образования эмигрантов. Русский Оксфорд* je prací Světlany a Marie Michlových. Světlana Michlová, Ruska v současnosti žijící v Čechách a vystudovaný filolog, napsala několik učebnic ruštiny pro Čechy, zároveň však také vyučuje dějiny umění na ČVUT a problematikou ruské emigrace v Československé republice se zabývá již delší dobu. Občas také vystupuje v ruském vysílání Českého Rozhlasu 7 Radia Praha. Marie Michlová zatím přispívala především do časopisu ruské mládeže *АПТЕК*.

Kvůli rozdílnému zaměření autorek se v textu prolínají dva styly – můžeme zde vysledovat jak prvky výkladového slohového postupu, tedy mírný vliv profese pedagoga, tak i kontaktní prostředky např. v úvodu kapitoly, které mají naopak ráz publicistický (podrobněji viz 2.1.2.3 Styl).

Autorem druhé kapitoly *Российские ученые и их деятельность в Чехословакии* je historik a publicista Sergej Petuchov, jehož články o osobnostech ruské historie publikují například časopisy *Русское слово* a *Меценат и Мир*. Jeho text je díky své struktuře podobný publicistickým článkům a podnadpisům přehlednější než první kapitola (podrobněji viz 2.1.2.2 Výtavba textu).

2.1.1.3 Adresát

Jelikož je jazykem výchozích textů ruština, je jejich primárním čtenářem i přes to, že kniha vyšla v Praze, rodilý mluvčí jazyka, k němuž se také v doslovu knihy autoři obrací. Jak se také můžeme v doslovu dočíst, snahou autorů bylo přinést danou problematiku širšímu publiku. Z toho tedy vyplývá, že jejich modelovým čtenářem nebyl zástupce

odborné veřejnosti, ale spíše mírně poučené široké veřejnosti. Text totiž vyžaduje znalost pouze kontextu ruské historie (český historický kontext nastiňují první kapitoly knihy, které nebyly předmětem překladu). Zaměření na širší veřejnost odpovídá také volba atraktivního názvu celé knihy *Дом в изгнании* (možným překladem je Domov ve vyhnanství). S tím předpokladem, že modelovým čtenářem není odborník, koresponduje také výstavba a styl textu; například u polemiky v úvodu první kapitoly nejsou ani zmíněni autoři uvedených tvrzení a chybí také odkazy na další literaturu s podobnou tematikou. Tomu odpovídá také velké množství kontaktních prostředků a volba lexika, v němž prakticky chybí terminologie – text se snaží být především čtivým a přístupným čtenáři. Sekundárním čtenářem by mohl být kdokoli, kdo je schopen číst ruské texty a zajímá se o problematiku ruské emigrace do Československa, ruské emigrace obecně nebo o česko-ruské vztahy, tedy například studenti rusistiky, historie či politologie zaměřující se na dějiny východoevropských zemí.

2.1.1.4 Funkce textu

Textu dominuje jednoznačně funkce informativní. Autoři se snaží především seznámit čtenáře s osudy ruských emigrantů a organizací, které založili. Nastiňují také problémy, které vyvstávaly při plnění cílů, jež si stanovili sami emigranti nebo jež očekávala vláda Československé republiky. Nejsilněji se tato funkce projevuje výčty jmen osobností nebo názvů institucí. V textu jsou zastoupeny i sekundární funkce. Funkce expresivní se projevuje především v úryvcích ze vzpomínek samotných emigrantů, buď přímo citovaných, nebo volněji parafrázovaných (viz 2.1.2.3 Styl), částečně také v hodnotících přívlastcích u jednotlivých osobností. Estetická funkce se mírně projevuje na lexikální úrovni

užíváním básnických figur (viz 2.1.2.5 Lexikum). Zde se však také mísí s funkcí fatickou, protože úkolem těchto prostředků je zároveň zvýšit zajímavost textu a tím udržet pozornost adresáta. Pro zvýšení kontaktu se čtenářem jsou v textu použity také inkluzivní plurály – *рассмотрим* (O, s. 85); *нам представляется* (O, s. 42) – nebo tázací věty: *Что говорит за то, чтобы признать Прагу двадцатых годов минувшего века Русским Оксфордом, и что – против?* (O, s. 35). Funkce apelová je zastoupena asi nejméně.

2.1.1.5 Médium

Jelikož je médiem zprostředkovávajícím komunikaci výchozího textu tištěná kniha, jedná se o text připravený, strukturovaný do kapitol, případně ještě menších tematicky ucelených úseků. Text je také formální, oficiální a spíše monologický, ačkoli zde také můžeme nalézt určité kontaktní prostředky (viz 2.1.1.4 Funkce).

2.1.1.6 Pragmatické vlivy času a prostředí

Knih *Дом в изгнании* byla vydána, jak již bylo výše zmíněno, v Praze roku 2008, přesto výchozí text obsahuje prvky především ruské kultury. Některé reálie jsou však vzhledem k tématu pro překladatele domácí. V textu se vyskytují i reálie vzdálené oběma kulturám, jelikož autoři často sledují i další osudy emigrantů. Objevují se tu tedy zmínky o Ukrajině, USA, Francii, Jižní Americe apod. Autoři se však těmto cizím reáliím nijak zvlášť nevěnují a omezují se většinou pouze na zmínění názvů měst.

Ani jeden z textů není časově ukotven v konkrétní době, jelikož neodkazuje na žádné dění, které bylo aktuální v době vzniku textů. Naopak problematika bude spíše časová odlehlost tematizovaného období, která znesnadňuje dohledávání informací potřebných pro adekvátní překlad.

2.1.2 Vnitrotextové faktory

2.1.2.1 Název

Kapitoly se od sebe stylisticky liší již výběrem názvu. Název první kapitoly má dvě části: *Прага – мировой центр образования эмигрантов. Русский Оксфорд* (přeloženo jako *Praha – světové centrum vzdělání emigrantů. Ruský Oxford*). První z nich je názvem popisným, zatímco druhou bychom mohli zařadit mezi názvy symbolizující. Tato forma názvu složeného ze dvou částí koresponduje s názvem celé knihy *Дом в изгнании. Очерки о русской эмиграции в Чехословакии 1918 – 1945*, jehož první část je názvem symbolizujícím a druhá část, nebo podtitul, je názvem popisným. Druhá kapitola oproti tomu nese pouze název popisný: *Российские ученые и их деятельность в Чехословакии* (přeložený jako *Ruští vědci a jejich činnost v Československu*)

2.1.2.2 Výstavba textu

Tyto dvě kapitoly byly pro překlad vybrány proto, že na sebe tematicky navazují. Kapitola *Praha – světové centrum vzdělání emigrantů. Ruský Oxford* se, jak název napovídá, zabývá především možnostmi vzdělání, které Praha ruským emigrantům poskytla, vznikem ruských škol či ruských oddělení při českých školách a samozřejmě také osobnostmi ruské emigrace, jež se o vznik těchto příležitostí zasloužily. Druhá kapitola

Ruští vědci a jejich činnost v Československu se zaměřuje na možnosti uplatnění ruských vědců v emigraci, charakterizuje jejich osudy podle jejich vědeckého zaměření a zabývá se také spolky a sdruženími ruských vědců. Jelikož mnozí vědci působili na ruských školách, některá jména se v obou člancích opakují, čímž zvyšují vzájemnou koherenci obou těchto textů, ale zároveň se občas setkáme s jinými náhledy na tytéž skutečnosti.

Z hlediska struktury jsou si oba výchozí texty dost podobné – úvod a závěr jsou obecné a stať se rozděluje na dílčí subtémata, zabývající se osudy konkrétních emigrantů či skupin, která většinou tvoří jednotlivé odstavce. V druhé kapitole je stavba zvýrazněna tím, že je začátek nového subtématu signalizován podnadpisem. Do hlavního textu jsou v obou výchozích textech vloženy citace z jiných diskursů – děl zmiňovaných osobností.

2.1.2.3 Styl

Jak jsem již výše zmínila, výchozí texty mají různé autory, a tak se od sebe mírně liší, bude tedy v některých případech třeba popsat jak jejich společné vlastnosti, tak i ty rozdílné.

Oba texty nesou velké množství informací, přesto se snaží být alespoň v některých částech populárně naučnými, dokonce s příklonem k publicistickým textům, což odpovídá profilu autorů (viz 2.1.1.2 Autor). Tato snaha se projevuje v obou případech stejnou tendencí (u prvního textu je silnější), kdy se vliv publicistiky zvyšuje v úvodu a popřípadě v závěru, zatímco stať je mnohem střízlivější. S relativně lehkým slohem tedy kontrastují dlouhé výčty osob či organizací. Ve statích se objevují jiné typické vlastnosti populárně naučného stylu – přehlednost, názornost a explicitnost. Oproti čistě vědeckým textům zde je mnohem méně prvků

charakteristických pro odborný styl, jako jsou odkazy na další literaturu, doklady tvrzení a zcela chybí poznámkový aparát. V úvodech je dobře patrný ještě jeden z prvků společný populárně naučnému i publicistickému stylu, a tím je pestré lexikum (v prvním textu se opět projevuje trochu více), které přechází téměř až v básnické prostředky, utvořené nejčastěji na principu metonymie (konkrétněji viz 2.1.2.5 Lexikum). Oproti tomu ve statích se často opakují tatáž slova, především slovesa, a obdobné větné konstrukce. Čechová uvádí jako jednu z charakteristik populárně naučného stylu to, že je zde terminologie omezena na nezbytnou míru (2008, s. 224), což oba výchozí texty také splňují. Vliv publicistického stylu můžeme vidět v užívání prvků působících na čtenáře, jako jsou kontaktné prostředky, krátké téměř heslovité věty a zajímavé názvy (jak v případě první kapitoly, tak i celé knihy). Čechová toto rozvolňování nazývá beletrizací formy (2008, s. 224). V obou textech se střídají převážně tři slohové postupy typické pro odborný styl – úvaha, polemika a výklad.

Jak již bylo výše zmíněno (viz 2.1.2.2 Výstavba), do hlavního textu je vloženo několik citací z jiných diskursů, u nichž se můžeme setkat i s jinými styly. U citátu z díla A. N. Ancyfěrova (O, s. 39) se jedná o teoretický vědecký text, pro který jsou typická komplikovaná souvětí a hodně abstraktní lexikum. Podobně je tomu u citátu z díla S. I. Karcevského (O, s. 41). Oba předešlé citáty jsou součástí první kapitoly, oproti tomu autor druhé kapitoly cituje vzpomínky N. O. Losského (O, s. 86). Tento text má naopak díky své povaze velmi blízko k prostě sdělovacímu stylu a je zde výrazná funkce expresivní, která se projevuje především v ironickém tónu celého úryvku, ale také například v užití přivlastňovacího zájmena „náš“ (*курс нашего юридического факультета*). Poslední úryvek z díla P. A. Sorokina (O, s. 88) se nejvíce blíží esejistickému stylu, jelikož se zde vyskytuje jak parafráze známého úvodního citátu z Evžena Oněgina A. S. Puškina, tak ustálené metafory

jako je *крестовый поход* (křížová výprava) a zároveň je použité lexikum převážně abstraktní.

Na stylistické rovině tedy oba texty obsahují mnoho různých prvků, od rysů odborného stylu až po rysy umělecké literatury.

2.1.2.4 Syntax

Z hlediska syntaxe, nejsou v textu složité souvětí a občas se tu vyskytují i věty jednoduché. Typické jsou věty oznamovací, ale setkáme se tu i s několika větami tázacími: *Что говорим за то [...] и что – против?* (O, s. 35). Text však působí složitěji díky častým polovětným konstrukcím, které jsou v ruském jazyce typickým znakem psaných textů a nejsou tedy, na rozdíl od češtiny, samy o sobě chápány jako příznakové. V obou výchozích textech je však četnost poměrně vysoká: *Его книга, написанная по заказу немецких ученых, сравнивающая русский и немецкий грамматический строй* (1960), *остается до сих пор настольной книгой каждого зарубежного русиста* (O, s. 41); *По другой оценке, принадлежащей историку русской эмиграции Петру Евграфовичу Ковалевскому, в эмиграции оказалось до тысячи человек* (O, s. 83). Stále živým slovesným tvarem jsou v ruštině také přechodníky, které už jsou v češtině chápány nejen jako stylisticky příznakové, ale především jako časově příznakové, archaické: *У Чижевского была феноменальная память, так что свои научные статьи он писал сразу начисто, включая все ссылки* (O, s. 40); *К идеалистическим целям [...] новой страны, которая, едва возникнув, уже была способна не только существовать сама, но и помогать другим* (O, s. 35). V neposlední řadě je pro ruský psaný text typické volné přiřazování vět bez spojovacích výrazů: *Он напечатал многие труды по*

теории агрономии, объем его пособия по животноводству, изданного в 1922 году, более 300 страниц (О, s. 39).

2.1.2.5 Lexikum

Na lexikální úrovni převažuje neutrální lexikum, ale najdeme zde i básnické prostředky, kde se jedná většinou o metonymie (autorky prvního textu tyto výrazy někdy zdůrazňují pomocí uvozovek): *Залог успеха Масарик видел в демократической России, которую поможет восстанавливать и строить «закваска» из возвращенных в ЧСР российских специалистов* (О, s. 35); *Русская «прослойка» могла помочь в академических кругах...* (О, s. 35); ale najdeme zde i personifikace: *Перу этого же автора принадлежит первое учебное пособие по банковскому делу...* (О, s. 39–40); nebo obrazná vyjádření: *Такие ученые наиболее легко вписывались в жизнь в эмиграции, если имели высокий профессиональный уровень* (О, s. 88). Autoři obou textů také používají lexikum časově příznakové. Na jedné straně se jedná o výrazy starší, dnes již knižní: *...из возвращенных в ЧСР российских специалистов* (О, s. 35); *Именно для Чехословакии, где обучение до сих пор зиждется на тренировке памяти...* (О, s. 39). Na druhou stranu však občas přikročí i k novým, přejatým výrazům: *К идеалистическим целям относились славянская солидарность, человеколюбие и милосердие, а также создание «имиджа» новой страны...* (О, s. 35). Autorky zde uvozovkami zřejmě chtěly ještě podtrhnout mírný nádech ironie, kterou způsobuje použití módního výrazu v tomto kontextu. Samozřejmě se zde také můžeme setkat s frazeologizmy: *Ряд научных работ, интересных именно для России, проводился «по велению души»* (О, s. 87). Výjimku netvoří ani slova mírně hovorová či citově zabarvená: *Если не знать, [...] что*

оторвавшийся от жизни ученый муж старается вбить недорослям в голову слишком высокую для них науку (O, s. 41); Одним из первых уехавших русских светил был как раз академик Струве... (O, s. 42).

2.1.2.6 Neverbální prostředky

Ačkoli se jedná o psaný projev, jsou v obou textech použity i prvky neverbální komunikace.

V první kapitole jde především o ilustrace, reprodukce fotografií zachycujících zmiňované osobnosti (jejich popisky jsou samozřejmě součástí textu překladu). Také se tu vyskytuje časté používání uvozovek pro zvýraznění určitých výrazů: *Однако прозвище прижилось, и даже те, кто не считает его удачным, способствуют его укоренению «от противоположного»...* (O, s. 35).

U druhého textu je neverbálním prvkem tučné písmo zvýrazňující podnadpisy jednotlivých oddílů textu.

2.2 Překladatelská koncepce

Bakalářský překlad je koncipován jako kapitoly z českého vydání knihy *Дом в изгнании*. Jeho modelová komunikační situace by tedy byla podobná komunikační situaci originálu. Tato monografie by byla v českém prostředí jistě přínosem, neboť v češtině vyšly na toto téma spíše odborné publikace, které se navíc zabývají pouze některým z odvětví činnosti ruských emigrantů v Československu, zatímco kniha *Дом в изгнании* je pojata velmi komplexně a sleduje nejen osudy vědců a studentů, ale také umělců, politiků, církevních představitelů či vojáků. Překlad textů by eventuelně mohl vyjít také samostatně, například v kulturně historické

revue *Dějiny a současnost* (vydává Nakladatelství Lidové noviny), která textům odpovídá jak svým profilem, jelikož se zaměřuje na kvalitní popularizaci vědy, tak stylistickou formou textů.

Modelovým čtenářem by tedy byl obdobně, jako tomu bylo u výchozího textu, zástupce poučené veřejnosti, tedy český čtenář se zájmem o danou problematiku, ale bez hlubších znalostí problematiky. Adresátem překladu však také není čtenář znalý ruského jazyka, který by knihu pravděpodobně četl raději v originále. Oproti čtenáři originálu je však u modelového čtenáře nutný větší zájem o zahraniční dějiny, tedy konkrétně dějiny Ruska, jelikož rozbor ruského historického a politicko-sociálního kontextu není předmětem této knihy. Proto je předpokládaný okruh čtenářů menší než u výchozích textů.

Jako koncepce překladu je zvolen populárně naučný text v podobné komunikační situaci jako výchozí texty, proto je třeba zachovat dominující informativní funkci textu stejně jako sekundární funkce textu, tedy funkci expresivní, fatickou a estetickou.

V rámci překladu bude tedy třeba zohlednit rozdíly ve vědomí čtenáře originálu a čtenáře překladu, například zpřístupnit českému čtenáři text tím, že budou vlastní jména a ostatní názvy nahrazeny domácím ekvivalentem či transkribovány dle doporučených pravidel transkripce (konkrétněji viz 2.4.4 Pragmatická rovina). Rozdílné fondy vědomostí a estetických zkušeností (Levý, s. 90) čtenáře originálu a čtenáře překladu musí být zohledněny také na stylistické rovině textu, kde je třeba vzít potaz konvence daného stylu v cílovém jazyce. Samozřejmě bude při převodu komunikátu nutné také vyrovnat rozdíly mezi oběma jazykovými systémy a vyvarovat se interferencí na všech rovinách textu.

Z hlediska časového faktoru bude díky malému časovému odstupu mezi dobou vzniku výchozích textů a jejich překladu překlad v podstatě synchronní.

2.3 Metoda překladu

Z uvedené koncepce vyplývá, že cílem překladu je vytvoření funkčního ekvivalentu výchozího textu. Vzhledem k typu textu, tedy textu s převažující informativní funkcí, bude třeba v překladu zachovat poznávací hodnotu díla (Levý, s. 89), a proto bude v přístupu k textu převládat metoda, kterou Levý nazývá věrná nebo doslovná (s. 89). S tím je spojeno také to, že v tomto typu textů rozhodně není žádoucí ani lokalizace, ani aktualizace či historizace jazyka a reálií.

Při překladu však bude třeba, v souladu s Levého teorií, využít také metody volné, neboli adaptační, a to především u převodu prvků, jež jsou nositeli estetické funkce (viz 2.1.1.4 Funkce textu). Adaptační metody bude využito také u převodu stylu, u něhož je nezbytné, jak již bylo výše řečeno, z důvodu jiných estetických zkušeností čtenáře překladu zohlednit konvence populárně naučného stylu v cílovém jazyce a substituovat cizí styl odpovídajícím domácím stylem.

K načerpání stylistických konvencí populárně naučného textu sloužily texty z periodika Dějiny a současnost, pro vyhledání odborného lexika a názvů institucí byly použity katalog výstavy Exil v Praze a Československu 1918–1938, vydaný Archivem hlavního města Prahy, a kniha Anastasie Kopřivové Střediska ruského emigrantského života v Praze (1921–1952), kterou vydala Národní knihovna ČR v roce 2001.

2.4 Strategie řešení překladatelských problémů

2.4.1 Rovina lexikální

Odborná terminologie se sice v textu nevyskytuje často, přesto bylo někdy nutné dohledat její překlad v cílovém jazyce. Za tímto účelem byly také využity výše zmíněné odborné a populárně naučné publikace. Jedním z takových termínů je například *славянская солидарность* (O, s. 35), která se nejčastěji v českém diskursu uvádí jako *slovanská vzájemnost* (P, s. 6), nebo *кооперативное движение* (O, s. 39), které je překládáno jako *družstevní hnutí* (P, s. 10). Pro termín *эксплуатация трудящихся* (O, s. 39) byl použit častější ekvivalent *vykořisťování pracujících* (P, s. 10)

Problematický byl také převod výše zmíněných metonymických vyjádření *закваска* (O, s. 35) a *прослойка* (O, s. 35), jejichž primární významy pochází z kuchyňského prostředí, a proto při překladu do cílového jazyka ve spojení s politickým děním působí trochu nepatřičně, někdy až směšně. Proto byla zvolena synonyma z jiné vrstvy slovní zásoby, která působila v daném kontextu přirozeněji, konkrétně z přírodních věd. Výraz *закваска* (O, s. 35) byl přeložen jako *zárodek* (P, s. 6) a pro slovo *прослойка* (O, s. 35) byl zvolen překlad *mezičlánek* (P, s. 6).

Dalším problémem jsou přístavky, které jsou ve výchozím textu velmi časté, ale v českém textu nepůsobí přirozeně. Není však jednoduché najít zde jednotné řešení, proto bylo třeba přistupovat ke každému z nich dle konkrétního kontextu. Nejčastější spojení ve výchozím textu je *ученые-эмигранты* (O, s. 83, 85), v případě kterého jsou v překladu použity dva způsoby převodu, buď vzhledem ke kontextu stačí použití jednoho z významů *tito emigranti* (P, s. 16), nebo je výraz nahrazen komplexním pojmenováním, což s sebou však nese zvýšení explicitnosti textu: *vědci v emigraci* (P, s. 17). Ani jeden z těchto přístupů však nelze

použit u následujícího sousloví (O, s. 86), u něhož ani jeden z významů v daném kontextu nepostačuje a komplexní pojmenování *malíři pokojů* je zároveň konkretizací, proto bylo nakonec jako překlad zvoleno sousloví *malíři a natěrači* (P, s. 21).

Z hlediska lexika byl jedním z ústředních problémů překlad velmi frekventovaného výrazu *учебное заведение*, který označuje jakýkoli typ školy či vzdělávacího zařízení. V českém jazyce mu v běžném kontextu odpovídá výraz *škola*, ale v oficiální komunikaci je lepším ekvivalentem *vzdělávací instituce*. Z tohoto důvodu byla při překladu volena v závislosti na kontextu buď jedna z variant, nebo konkretizace, pokud se jednalo o jednu konkrétní organizaci.

2.4.2 Rovina syntaktická

Syntaktická struktura výchozího textu byla ve většině případů zachována. Dělení textu do odstavců bylo zcela respektováno.

V několika případech bylo změněno dělení textu do vět. Jednalo se především o případy, kdy na konec souvětí byla volně připojena věta, která již rozvíjela jinou myšlenku než předcházející věty souvětí a jejíž vztah ke zbytku souvětí byl v českém jazyce těžko vyjádřitelný. V takových případech byla v překladu většinou věta od souvětí oddělena: *Русский педагогический институт [...] также располагали сильными преподавательскими кадрами, часто совмещающими работу в нескольких русских институтах, включая Русский народный университет и Русский юридический факультет, и они тоже выпускали специалистов в расчете на возвращение в Россию* (O, s. 86–87) – *Ruský pedagogický institut [...] měli také ve svých řadách výborné vyučující, kteří často působili zároveň v několika institutech včetně Ruské*

lidové univerzity a Ruské právnícké fakulty. I tyto instituty spoléhaly na návrat do Ruska... (P, s. 21) (zde byla k oddělené větě ještě připojena následující věta, která ji tematicky doplňuje).

Mírné změny vznikly ve strukturách souvětí, jelikož v ruštině je mnohem častější souřadné spojení ve slučovacím poměru vyjádřené pouze čárkou, tedy zcela bez spojovacího výrazu. Českému příjemci v takových případech většinou chybí nějaký vztah mezi větami, a tak bylo někdy nutné tento vztah explicitně vyjádřit použitím spojovacího výrazu. V některých případech bylo významově nutné použít spojku podřadící: *Русская «прослойка» могла помочь в академических кругах, она была в состоянии отвлечь на себя ненужное внимание к внутренним вопросам* (O, s. 35) – *Ruský „mezičlánek“ mohl v akademických kruzích pomoci tím, že by na sebe soustředil pozornost, která by se jinak příliš věnovala vnitřním otázkám* (P, s. 6).

Jak již bylo výše řečeno, v ruském jazyce je také ve srovnání s češtinou všeobecně vysoký výskyt polovětných a přechodníkových konstrukcí, které však v češtině text hodně zatěžují a ubírají mu na čtivosti. Právě ta je však podstatným rysem populárně naučného stylu v obou jazycích, a tak bylo žádoucí tento znak zachovat. Tyto konstrukce bylo často nutné, zvláště pokud byly hodně rozvité, nahradit vedlejšími větami, které jsou pro českého čtenáře přehlednější. *Его книга, написанная по заказу немецких ученых, сравнивающая русский и немецкий грамматический строй (1960), остается до сих пор настольной книгой каждого зарубежного русиста* (O, s. 41) – *Jeho práce, kterou napsal na objednávku německých vědců a která srovnává gramatickou strukturu německého a ruského jazyka (1960), je dodnes příruční knihou každého zahraničního rusisty* (P, s. 13). To však samozřejmě vede, stejně jako doplnění předložek, k podstatnému zvýšení explicitnosti textu překladu oproti originálu.

V ruštině je také v porovnání s češtinou mnohem vyšší výskyt pomlčky, proto bylo třeba ji v případech, kdy v českém textu nepůsobí přirozeně, nahradit jinou interpunkcí: *Общество выпускало свои Записки – с 1927 по 1940 годы было подготовлено пять книг* (O, s. 84) – *Společnost vydávala svůj sborník Zapiski, jenž se během let 1927- 1940 dočkal pěti svazků.* (P, s. 18)

Nezbytné byly také některé změny v aktuálním větném členění, jelikož je v češtině réma umístěno nejčastěji na konci věty: *И это несмотря на то, что чехословацкое правительство делало упор на техническое образование, которое считалось более полезным для будущей России* (O, s. 38) - *A to i přes skutečnost, že československá vláda více podporovala technické vzdělání, jež považovala pro budoucí Rusko za užitečnější* (P, s. 9).

V rusky psaných textech je například častý interpoziční slovosled, který v češtině působí velmi archaicky: *Именно он нашел многие затерянные в архивах и не видевшие свет рукописи* (O, s. 40) – *Právě on našel mnohé rukopisy, které byly zapomenuté v archivech a dlouho nespatřily denní světlo* (P, s. 12); *На его книги, в том числе, казалось бы, на безобидную с точки зрения политики книгу «Грамматический строй русского языка», накладывается абсолютный запрет, труд не разрешается цитировать даже в полемике* (O, s. 41) – *Jeho díla, včetně zdánlivě politicky neškodné knihy Grammaticeskij stroj russkogo jazyka, byla zcela zakázána a nesměla být citována dokonce ani v polemice* (P, s. 13).

2.4.3 Rovina stylistická

Jak bylo zjištěno při zkoumání paralelních populárně naučných textů, je v ruských textech oproti českým nižší koheze, především je zde nižší výskyt deiktických slov a diskursních konektorů, tedy výrazů propojujících věty přes jejich hranice. Jelikož tyto výrazy zvyšují koherenci textu, ale také jeho přehlednost, která je jedním z podstatných rysů populárně naučného stylu a je tedy vhodné ji v textu podpořit, a jelikož je při převodu roviny stylistické použita spíše metoda adaptační, byly diskursní konektory a deiktická slova při překladu doplněna. *Интересны материалы, написанные в связи с деятельностью проф. С. Н. Прокоповича* (O, s. 38) – *Zajímavé materiály vznikly také ve spojitosti s činností prof. S. N. Prokopoviče* (P, s. 9); *Невозможно не упомянуть об экономическом семинаре академика П. Б. Струве...* (O, s. 39) – *Opromenout nelze ani ekonomický seminář P. B. Struveho...* (P, s. 9).

Již jsme se výše zmínili, že je v textu několik citovaných pasáží z děl jiných autorů. Ideálním postupem by v tom případě bylo převzetí již existujícího překladu do cílového jazyka. Při zkoumání těchto citátů však bylo zjištěno, že kromě Evžena Oněgina nebylo žádné z děl, z něhož je úryvek vyjmut, do češtiny přeloženo. Proto bylo třeba vložené úryvky přeložit s ohledem na jejich stylistickou charakteristiku popsanou v oddíle 2.1.2.3 Styl. Nejproblematictější byl v tomto ohledu překlad úryvku z díla Pitirima Sorokina, který je spíše esejistického charakteru. Pro překlad mírně upraveného citátu A. S. Puškina z úvodu Evžena Oněgina (O, s. 88; P, s. 24) byl použit překlad Josefa Hory z roku 1937, pozměněno bylo stejně jako v úryvku ze Sorokinovy knihy pouze jedno slovo – Sorokin v citátu použil slovo *размышлений* místo původního *наблюдений*, proto bylo v překladu slovo *postřehů* nahrazeno slovem *úvah*.

2.4.4 Pragmatická rovina

Práce na překladu těchto textů se od jiných liší tím, že prostředí, k němuž se vztahují, je cílovému čtenáři v podstatě známé.

Vlastní jména byla transkribována dle doporučených pravidel transkripce publikovaných v akademických Pravidlech českého pravopisu, kromě těch jmen, která již mají v českém kontextu zažitou jinou transkripci. Takový případ nastal například u jména А. Н. Анцыферов, které by mělo být běžně přepisováno s „e“ po písmenu „f“, ale Ottův slovník naučný jej uvádí s „ě“, tedy А. Н. Аncyfěrov. Naopak jméno А. А. Кизеветтер Ottův slovník naučný transkribuje s „e“ po „t“, tedy А. А. Kizevetter, ačkoli by dle pravidel mohlo být psáno i s „ě“. Jelikož se jedná o velmi autoritativní publikaci a způsob přepisu jmen těchto vědců v jejich záznamech by měl být ten, který v češtině je, nebo byl ustálený, rozhodla jsem se tento přepis použít. Transkribována samozřejmě nebyla ani jména českých vědců J. Polívky a A. Béma.

Ačkoli je v překladové literatuře z ruštiny zvykem doplňovat u jmen křestní jména, místo iniciál křestního jména a otčestva, byl v tomto případě zvolen jiný přístup a iniciály byly ponechány. Důvodů, které k tomuto rozhodnutí vedly, je hned několik. Především jde o délku textu, která by výrazně narostla, protože křestní jména by bylo třeba doplnit přibližně na 100 místech. Druhou příčinou bylo to, že v paralelní původní české literatuře úzus také není jednotný a používají se obě varianty. Za třetí bylo bráno v potaz to, že jsou jména osobností zmiňována především ve výčtech, které by doplněním křestních jmen byly pro čtenáře ještě méně přehledné. A v neposlední řadě by doplnění křestních jmen narušilo také záměr autorů výchozích textů, kteří uvádějí celá jména osobností tam, kde chtějí zdůraznit význam osobnosti.

Z důvodu délky textu nebylo možné ani doplňovat profese uvedených osob, což však pro pochopení textu nebylo ani nutné, protože tam, kde nejsou přímo uvedeny, vyplývá alespoň zaměření dané osobnosti implicitně z kontextu.

U názvů děl byla v zájmu jednotnosti přístupu k textu použita také transkripce, ačkoli by vůči čtenáři, který by si chtěl dané dílo dohledat např. v knihovně, byla vstřícnější transliterace (dle normy ČSN ISO 9 (010185)) používaná právě knihovnickými systémy, v katalozích, při citacích apod. Například dílo S. I. Karcevského tedy přepisujeme jako *Jazyki slavjanskoj kultury* (P, s. 14), nikoli jako *Jazyki slavjanskoj kul'tury*. Názvy děl, u nichž již existuje český ekvivalent, byly nahrazeny již zažitým překladem. To se týká například díla S. N. Prokopoviče *Noetická hodnota statistických řad* (P, s. 9) nebo rukopisu J. A. Komenského *Obecná porada o nápravě věcí lidských* (P, s. 12). U obou děl je v závorce uveden originální název – u Prokopovičova transkribovaný ruský a u Komenského latinský.

Názvy organizací, které působily na území Československé republiky, měly jak český, tak ruský název, proto byly jejich české názvy dohledávány ve výše zmíněných odborných publikacích a použity místo transkribovaní názvů či kalků. Jedná se například o *Ruský ústav zemědělského družstevnictví* (*Русский институт сельскохозяйственной кооперации*) (první výskyt: O, s. 36; P, s. 8), *Ruský obchodní ústav* (*Русский институт коммерческих знаний*) (první výskyt: O, s. 36; P, s. 8).

Pokud byla ve výchozím textu pro danou organizaci ojediněle použita zkratka, byl název rozepsán i v případě, že už byla organizace v textu zmíněna, jelikož je modelový český čtenář populárně naučných textů zvyklý většinou pouze na ustálené zkratky, a tak by tyto neznámé

ztěžovaly pochopení textu. Například tedy byla zkratka РНУ (Русский народный университет) (O, s. 36) rozepsána jako Ruská lidová universita (P, s. 8).

Bohužel se nepodařilo dohledat reprezentativní překlad celého názvu organizace Zemgor, a tak byl použit kalkovaný překlad ruského názvu uvedeného ve výchozím textu: Zemgor (O, s. 85; P, s. 20) – Zemský a městský komitét pomoci ruským emigrantům v zahraničí.

U názvů organizací nepůsobících v Československu, většinou se jedná o francouzské instituce, se nepodařilo české názvy dohledat, a tak byly kalkovány z ruštiny.

Vzhledem k tomu, že modelovým čtenářem je zástupce poučené veřejnosti, nebylo nutné vysvětlovat obecně známé reálie, které se nevztahují jen k této problematice, ale k dějinám socialistických zemí vůbec, jako jsou například *bolševici* (první výskyt: O, s. 36; P, s. 7). Dalším termínem, který je v této problematice často používán, jsou *eseři* (O, s. 87; P, s. 23). Vzhledem k tomu, že se tento pojem vyskytuje v literatuře o Rusku poměrně často, měl původně zůstat bez vysvětlivky, ale po malém osobním výzkumu se ukázalo, že už mu většina současné populace nerozumí. Proto zde byla doplněna vnitřní vysvětlivka: *eseři, neboli socialističtí revolucionáři*.

Vnitřními vysvětlivkami byly doplněny i další reálie, které pravděpodobně nejsou modelovému čtenáři známé – *program na likvidaci negramotnosti při Ruské lidové universitě zvaný likbez* (O, s. 36; P, s.); *Malé Rady, vládního úřadu existujícího nedlouho po říjnové revoluci* (O, s. 40; P, s. 12). Při první zmínce o Ruské lidové universitě byl také doplněn její pozdější název, jelikož se v paralelní literatuře objevují obě podoby: *Ruská lidová, později svobodná, univerzita* (O, s. 36; P, s. 8).

U některých zeměpisných názvů, které by nejspíše českému čtenáři nebyly známé, byla také použita vnitřní vysvětlivka: *v sibiřské Tobolské gubernii* (P, s. 14).

V první kapitole výchozího textu byla také díky studiu paralelních textů a ověřování jmen v Ottově slovníku naučném objevena jedna věcná chyba – Nikolaj Lvovič Okuněv zde byl uveden jako L. N. Okuněv (O, s. 40). V textu překladu bylo tedy jméno uvedeno takto: N. L. Okuněv (v originále chybně jako L. N. *pozn. přek.*) (P, s. 12).

V překladu bylo třeba doplnit ještě jednu poznámku, a to autora překladu úryvku z Evžena Oněgina. Jelikož se daná pasáž nachází uvnitř jiné citace, nebylo vhodné umístit poznámku ihned za parafrázovaný text A. S. Puškina, proto je nakonec umístěna pod čarou tato poznámka: *Parafráze na citát z díla A. S. Puškina Evžen Oněgin, překlad J. Hory z roku 1937.* (P, s. 24)

2.5 Typologie překladatelských posunů

Výběr překladatelské metody byl založen na teorii Jiřího Levého, proto bude v zájmu zachování jednotného přístupu teoretickým podkladem i v této části. Levý rozlišuje tři základní typy překladatelských tendencí: a) použití obecného výrazu místo konkrétního (v této práci jej budeme zjednodušeně označovat jako generalizaci), b) použití stylisticky neutrálního slova místo citově zbarveného (budeme jej označovat jako nivelizace), nebo naopak zesilování expresivního výrazu (intenzifikace), c) malé využití synonym (1998, s. 139). Dále ve svém díle popisuje ještě jednu z důležitých tendencí – intelektualizaci. Ta se projevuje zlogičťováním textu, vykládáním nedořečeného a formálním vyjadřováním syntaktických vztahů. (1998, s. 145 – 146).

2.5.1 Posuny na rovině lexikální

Na rovině lexikální docházelo především ke generalizacím, a to tehdy, když v cílovém jazyce neexistoval vhodný ekvivalent. Zvolené řešení potom bylo buď jednoslovné, nebo se jednalo o popisné pojmenování (Levý 1998, s. 141), kde byl obecnější pojem zúžen adjektivní kvalifikací.

Příkladem jednoslovné generalizace jsou řešení problémů přístavkových vazeb, kdy je použit pouze jeden z významů vyjádřených apozicí: *Рассмотрим несколько возможных типов существовавшего ученых-эмигрантов...* (O, s. 85) – *Podrobněji se budete věnovat několika typům existenčního zajištění vědců...* (P, s. 19).

Následuje několik příkladů, kdy bylo třeba význam nadřazeného pojmu zúžit a použít tak popisné pojmenování: *славянские древности* (O, s. 40) – *starobylé slovanské kultury* (P, s. 12); *учеников* (O, s. 83) – *žáky a následovníky* (P, s. 16); *Рассмотрим несколько возможных типов...* (O, s. 85) – *Podrobněji se budete věnovat několika typům...* (P, s. 19); *Один из выпусков...* (O, s. 86) – *Studenti jednoho z posledních ročníků* (P, s. 21). Patří sem i ty případy řešení přístavkových vazeb, kde muselo být pro vyjádření v cílovém jazyce použito několika slov: *...многие прекрасные ученые-организаторы не имели возможности...* (O, s. 84) – *...mnozí skvělí organizátoři z řad vědců neměli v emigraci možnost...* (P, s. 17); *...где и стали ремесленниками-малярами* (O, s. 86) – *...kde se stali malíři a natěrači* (P, s. 21). Tento posun s sebou nese také stylistické rozměňování textu.

V mnohem menší míře na rovině lexikální docházelo k opačnému jevu, tedy k případům, kdy bylo vyjádření v cílovém jazyce kondenzovanější než ve výchozím textu: *...его печатные работы очень помогли переселенцам...* (O, s. 39) – *...jeho publikace velmi pomohly*

пřистěhovalcům... (P, s. 11); *...возложенные на себя в молодые годы обязательства ...* (O, s. 36) – *...povinnost, kterou na sebe u mládí vzala...* (P, s. 7).

Sem bychom také mohli přiřadit jednoslovné ekvivalenty výrazu *учебное заведение*: *...в составлении программ учебных заведений...* (O, s. 85) – *...při vytváření programů škol...* (P, s. 19);

Díky této tendenci, ačkoli je v textu mnohem méně zastoupena, dochází alespoň částečně ke kompenzaci předcházejícího jevu.

V překladu docházelo také ke konkretizaci. Tento případ vznikl kvůli neexistenci dopovídajícího pojmu v cílovém jazyce: *материальные институты* (O, s. 83). Jelikož se nejedná o termín, který by bylo nutné zachovat, byl tento komplexní výraz přeložen pouze jako *sbírkové instituce* (P, s. 16), protože ani jeden z překladů adjektiva *материальный* – materiální, materiálový, hmotný, věcný – nevzbuzoval v cílovém čtenáři odpovídající představu.

Na lexikální rovině můžeme pozorovat také případy intelektualizace, například vykládání nedořečeného: *Высшим образованием дело не заканчивалось* (O, s. 38) – *Absolvováním vysoké školy však vzdělávací proces nekončil* (P, s. 9).

2.5.2 Posuny na rovině syntaktické

Na rovině syntaktické docházelo jednoznačně v největší míře k jevu, který Levý nazývá intelektualizací. V případě syntaxe se jedná například o explicitaci a formální vyjádření syntaktických vztahů:

Он напечатал многие труды по теории агрономии, объем его пособия по животноводству, изданного в 1922 году, более 300

страниц (O, s. 39) – Publikoval mnoho prací o teorii agronomie, například učebnici živočišné výroby vydanou v roce 1922, jejíž rozsah je více než 300 stran (P, s. 9);

В целом же Русская акция пошла дальше своих зарубежных аналогов, открыв возможность учебы... (O, s. 87) – Celkově však Ruská akce zašla dále než její zahraniční obdoby, neboť poskytla možnost studia... (P, s. 22).

Druhým typem je zlogičťování textu, kdy byly přidány celé věty místo nominálních konstrukcí:

...и они тоже выпускали специалистов в расчете на возвращение в Россию (O, s. 87) – I tyto instituty spoléhaly na návrat do Ruska, a tak připravovaly specialisty... (P, s. 21);

... отвлечь на себя ненужное внимание к внутренним вопросам. (O, s. 35–6) – ...na sebe soustředil pozornost, která by se jinak příliš věnovala vnitřním otázkám (P, s. 6).

2.5.3 Posuny na rovině stylistické

Ve snaze vyhnout se stylistické uniformitě neboli nedostatečnému využívání synonym docházelo v textu překladu občas k opačné tendenci. V některých pasážích je tak například výběr sloves v textu překladu pestřejší než v textu originálu:

Среди профессоров РЮФ были [...] М. М. Катков и Д. Д. Гримм, читавшие римское право, [...] С. В. Завадский, читавший гражданское право, А. Н. Фатеев – общую теорию права. (O, s. 86) –

Mezi profesory Ruské právnické fakulty byl [...] M. M. Katkov a D. D. Grimm přednášející římské právo, [...] dále S. V. Zavadskij vyučující občanské právo a odborník na obecnou teorii práva A. N. Fatějev. (P, s. 20).

2.5.4 Posuny na pragmatické rovině

Na pragmatické rovině se také vyskytuje vykládání nedořečeného, tedy intelektualizace. Většinou k ní docházelo z důvodu snahy o přiblížení realití cílovému čtenáři. Formálně se tedy nejčastěji jedná o vnitřní vysvětlivky, jako například: *Общество выпускало свои Записки...* (O, s. 84) – *Společnost vydávala svůj sborník Zapiski...* (P, s. 18).

Některé z nich však nebyly ani vzhledem ke čtenáři nezbytné: *Вопервых, надо отметить Семинар Кондакова (Seminarium Kondakovianum)...* (O, s. 87) – *Za prvé se jednalo o Seminář Kondakova (zvaný také Seminarium Kondakovianum)...* (P, s. 21).

V ojedinělých případech docházelo i k opačnému případu, kdy bylo možné vypustit to, co je pro cílového čtenáře např. z hlediska stylistických zvyklostí nadbytečné: *В первом ряду слева направо...* (O, s. 37) – *V první řadě zleva...* (P, s. 8).

ZÁVĚR

Cílem bakalářské práce bylo vytvoření funkčně ekvivalentních překladů dvou kapitol z knihy *Дом в изгнании. Очерки о русской эмиграции в Чехословакии 1918 – 1945* a komentáře k těmto překladům. Po provedení překladatelské analýzy výchozího textu a rozboru překladatelských problémů byla vytčena překladatelská koncepce a následně byla zvolena metoda překladu. Překlad byl určen pro fiktivní komunikační situaci vydání českého překladu celé monografie.

Při tvorbě překladu byl také brán ohled na fiktivního modelového čtenáře, zástupce poučené veřejnosti, a tak byly vyrovnávány rozdíly v adresátových vědomostech i estetických zkušenostech.

Zásadou při překladu bylo zachování dominantní informativní funkce a snahou bylo ponechat také zastoupené sekundární funkce, tedy funkci expresivní, estetickou a fatickou.

RESUMÉ

Snahou této práce bylo vytvořit funkčně ekvivalentní překlad dvou populárně naučných textů z knihy *Dom v izgnaniji*. Důraz byl kladen na zachování informativní složky textu a jeho stylistické hodnoty.

Stěžejní problém spočíval ve vyhledávání českých názvů ruských institucí a organizací, které jsou v textech zmiňovány.

Druhým úkolem bakalářské práce byla analýza výchozích textů a vytvoření strategie pro řešení problémů, které při překladu vznikly. Závěrem této části byl retrospektivní rozbor překladatelských posunů, který je pro překladatele přínosnou zpětnou vazbou.

SUMMARY

The thesis tried to create an equipollent translation on two infotainment chapters from the book *Dom v izgnanii*. The emphasis was put on preservation of information and style of the texts.

Cardinal problem lied in search of czech names of russian institutions and organizations which are mentioned in the texts.

The second task of the thesis was analysis of original texts and creation strategy to solve the translation problems. The finale part of the thesis was a retrospective analysis of translation shifts which is valuable part of translator's feedback.

BIBLIOGRAFIE

Primární literatura

ANIKINA, T. et al. *Dom v izgnanii: Očerki o ruskj emigracii v Čechoslovakii 1918-1945*. Praha: TR+RS servis, 2008.
ISBN 978-80-903847-5-0

Sekundární literatura

ČECHOVÁ, M. et al. *Stylistika současné češtiny*. Praha: NLN, 2008.
ISBN 978-80-7106-961-4

Kol. *Exil v Praze a Československu 1918-1938*. Praha: Pražská edice, 2005. ISBN 80-86239-11-X

Kol. *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Praha: Paseka, 1996-2003. ISBN 80-7185-057-8

KOPŘIVOVÁ, A. *Střediska ruského emigrantského života v Praze (1921-1952)*. Praha: Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna, 2001.
ISBN 80-7050-378-5

KYRALOVÁ, I. *Petr Nikolajevič Savickij a pražská ruská emigrace*. Olomouc, 2008. Bakalářská práce na Filozofické fakultě Univerzity Palackého na katedře slavistiky. Vedoucí práce Mgr. Jitka Komendová, Ph.D.

LEVÝ, J. *Umění překladu*. Praha: Ivo Železný, 1998.
ISBN 80-237-3539-X

MLADOVÁ, L. *Od hloubkové struktury věty k diskurzním vztahům (Diskurzní vztahy v češtině a jejich zachycení v anotovaném korpusu)*. Praha: 2008. Diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy na Ústavu českého jazyka a teorie komunikace. Vedoucí práce prof. PhDr. Eva Hajičová, DrSc.

Slovníky a příručky

GREPL, M. et al. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: NLN, 1995.

ISBN 80-7106-134-4

HLAVSA, Z. et al. *Pravidla českého pravopisu*. Praha: Academia, 1993.

ISBN 80-200-0475-0

MISTRÍK, J. *Štylistika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1997. ISBN 80-08-02529-8

Rusko-český velký slovník Lingea Lexicon 5. Lingea, s.r.o., 2008.

Elektronické zdroje

Akademický bulletin

URL: <<http://data.abicko.avcr.cz>> [citováno 10. ledna 2012].

Dějiny a současnost

URL: <<http://dejiny.nln.cz>> [citováno 10. ledna 2012].

Internetová jazyková příručka

URL: <<http://prirucka.ujc.cas.cz>> [citováno 10. ledna 2012].

stránky ruské diaspory

URL: <<http://ruslo.cz>> [citováno 10. ledna 2012].

Wikipedia, the free encyclopedia

URL: <<http://cs.wikipedia.org>> [citováno 10. ledna 2012].